

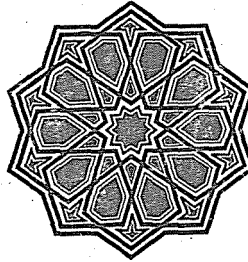
D.001

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL

PROF. DR. NECATİ ÖNER İLE “DÜŞÜNCELERİNİN GELİŞİM SEYRİ” ÜZERİNE YAPILAN MÜLAKÂT

Doç.Dr.Recep KILIÇ*

- Hocam, felsefe çalışmalarına nasıl başladınız?

- Doktora tezimin konusu: “Tanzimattan Sonra Türkiye’de ilim ve Mantık Anlayışı” idi. 1840’dan 1954’e kadar bu konu ile ilgili ne buldu isem okuyup inceledim. Ağırlık mantıkta idi. İlim anlayışını yapılan ilim sınıflamalarından çıkarmaya çalıştım. Bu çalışma süresince çok sayıda mantık kitabı okudum, değerlendirme yapabilmek için de mantık tarihini iyice inceledim. Mantık ilmi üzerindeki bu çalışmalarım ele aldığım konuları kolayca sistemli bir şekilde ifade etmemi sağladı. Kanaatimce mantık tahsiletme, insana, doğuştan sahip olunan mantıklı düşünmeyi disiplin altına alarak, fikirleri kolayca açık ve seçik bir şekilde ifade etmeyi ve ifadede tutarsızlığa düşmemeyi ve başkalarının tutarsızlıklarını çabuk sezme alışkanlığını kazandırır.

Bilindiği gibi mantık, bilim, sanat, metot olarak farklı şekiller de anlaşmıştır. Ben mantığın fizik gibi bir varlık bilimi olduğu görüşüne katılıyorum. Mantıkcı varolan doğru düşünmeyi tesbit eder. Bu bilimin kurucusu Aristo’nun yaptığı da budur. Böylece doktora çalışmamda mantık bilimini derinliğine işlemiş olmam bundan sonraki çalışmalarına sağlam bir fikri zemin hazırlamış oldu.

- Doçentlik tezinizin konusu mantığın menşei ile ilgili, bu konuyu neden seçtiniz?

- Çalışmam sırasında Ziya Gökalp’ın Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde “Türk Mantığı” başlığındaki bölüm dikkatimi çekti. Gökalp burada mantığın menşeinin toplumsal olduğu, ilkelerinin ferde toplum tarafından empoze edildiği fikrini Fransız Sosyolojisi Okulunun düşünürlerinin görüşüne uyararak eski Türklerin toplum hayatını ele alıp bazı mantık

---

* Ankara Üniversitesi Felsefe Doçenti

ilkelerinin nasıl doğduğunu açıklamaya çalışıyor. Bu farklı görüşü incelemek istedim ve doçentlik tezi olarak "Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşeinin Sosyolojik İzahı" adlı bir konu seçtim.

Yaptığım incelemede Fransız Sosyoloji Okulu'nun bu görüşünün yanlış olduğu, form olarak mantıklı düşünmenin doğuştan ve değişmez olduğu, en ilkel insanla en medeni insan arasında bu bakımdan bir fark bulunmadığını gördüm. Mantıklı düşünmenin bir tekâmül sonucu meydana gelmediği bütün insanlarda aynı olduğu fikrinde olanlara iştirak ettim. Bu çalışmamda, ilkel toplumda yaşayan bir insanla, medeni bir toplum içerisinde yaşayan insanın farklı düşüncelere sahip olduğunu bu farklılığın mantıktan değil zihniyetten kaynaklandığını tesbit ettim. Batılı düşünürler iki farklı zihniyetten bahsederler. Birincisini pozitif veya medenî ikincisini, magique, mystique veya primitif diye adlandırırlar. Ben bunlardan birincisine olgusal (pozitif) ikincisine büyüsel (magique) demeyi tercih ettim. Zihniyetler üzerine yaptığım çalışmada, bahsedilen iki zihniyet şekline farklı bir üçüncü şeklin de bulunduğu kanaatına vardım. Buna "*eleştirisel*" zihniyet dedim. Bu konuda yazdığım yazılar ve yaptığım konuşmalar hiçbir ilgi görmedi.

Zihniyetlerin tıpkı mantık ilkeleri gibi zihnin modları olduğu ve insanın özü ile ilgili bulunduğu kanaatına vardım. Özle ilgili olan değişmeyendir. Akıl ilkeleri değişmez ve her insanda aynıdır. Zihniyetlerin biraz farklılığı var. Onlar da her insanda bulunur ve yok olmaz. Bu anlamda mevcudiyetleri değişmez fakat hakimiyetleri değişir. Toplumların medeniyet seviyesine göre zihniyetlerin hakimiyeti değişir.

- İnsan Hürriyeti adlı kitabınız var. Mantık çalışmalarından sonra böyle bir konuya nasıl geçtiniz?

- Akıl zorunlu olarak uyduğu ilkeler acaba varlığın da ilkeleri mi? sorusu üzerinde durdum. Bu konuda yaptığım çalışmayı "Akıl İlkeleri ve Varlıkla Olan İlişkileri" adı ile yayınladım ve profesörlük takdim tezi olarak sundum. Burada vardığım sonuç şudur:

Bu konuda sözkonusu ilkeler, özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkânsızlığı ve yeter sebep ilkeleridir.

Akıl için zorunlu olan bu ilkeler varlığa uygulandığında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bunların varlığın ilkeleri olduğunu söylemek kolay olmasa bile, bizim varlığı bu ilkeler çerçevesinde kavradığımız açıktır. Varlıkta bir "irrasyonel"den bahsetme, akıl ilkelerinin varlıkta geçer olmayan bir alanın mevcudiyetini gösterir. Varlık hakkında bilimsel bilgimiz, ancak bu ilkelerin uygulanılabildiği alan için mümkündür. Biz varlığın bilgisini, onu aklıleştirerek "rationalisé" elde ediyoruz. Aklileştirme bu ilkelere uydurmadır. Bu ilkelerin uygulanamayacağı varlık alanını da insan

bilmek ister. Böyle bir çabada kullanılan yol mantık ilkelerin hakim olduğu akıl değil "iman"dır. Sonucusunda kullanılan, Gazzali'nin "kalp gözü", Bergson'un sezgi 'intuition' dediği yoldur.

İnsanın akıl yürütmesinin değişmez ilkelere tabi olması bu ilkelere tabi zihnin farklı tutumlara girebilmesi insanın hür olup olmadığı sorusunu akla getirebilir. Bu sonuç beni insan hürriyeti üzerinde çalışmaya sevketti. Uzun yıllar zihnimi meşgul eden bu konu üzerinde "İnsan Hürriyeti" adı ile bir kitap yayınladım daha sonra, konu ile ilgili yazılar yayınladım.

İnsan hürriyeti ile ilgili şu görüşlere vardım.

Hürriyet bir yaşantı halidir ve kendisini olumsuz hali ile hissettirir. Yani hürriyetsizlik bilinci hürriyetin varlığını gösterir.

İnsan hürriyeti hep eylemde bahis konusu edilir. Herhangi bir eylem engelle karşılaşırsa o eylemi yapanda hürriyetsizlik hali doğar.

Farkına varılmasa da eylem hürriyetinin temelinde seçme hürriyeti bulunur. Seçme iradî bir eylemdir. İradenin aklılığı yüzünden iradeye bağlı bir hareketin sebeple ilişkili olması tabiidir. Eğer eylemi sebepler tayin ediyorsa hürriyetten bahsedilemez. Fakat eğer sebeple sonuç arasındaki bağda bir zorunluluk varsa bu böyledir. Seçmede sebeple sonuç arasındaki bağda zorunluluk yoktur. Bu bağ olumsal (contingent)dir. Sonucun meydana gelmesinde sebeplerin yanında insana düşen bir pay da vardır. İşte bu pay insanın hür olduğunu gösterir. İnsanın böyle bir paya sahip olduğu bilincine pişmanlık duygusu ile varır. Bir ferden herhangi bir eyleminin sonucunda pişmanlık duygusu duyması, aslında, neden böyle yaptım başka türlü de yapabiliydim demektir. Bu ifade ise onun hür olduğu bilincini taşımasının gereğidir. Seçmede sebeple sonuç arasındaki bağın zorunlu olmamasından dolayıdır ki insan sorumlu olur.

Seçmede hür olan insanın eylemde de hür olması gerekir. Fakat bu hürriyet, insan tabiatı icabı sınırsız olamaz. İnsanın tabiatı gereği bencil oluşu ve bir toplum içerisinde yaşama mecburiyetinde bulunuşu hürriyetlerinin sınırlandırılmasını zorunlu kılar. İnsan hürriyetlerini sınırlayan üç otorite vardır: Allah, devlet, kolektif bilinç.

Allah aşkın varlık olduğundan onun koyduğu sınır tartışılmaz. Bu inanç işidir, ya inanılır ya inanılmaz. Diğer ikisi beşeri olduğundan onların koydukları sınırlar değişkendir ve her zaman tartışma konusu olmuştur. Tarih boyunca insanların hürriyet yolunda verdikleri mücadele hep beşeri otoritenin koyduğu sınırlarla ilgili olmuştur.

Hürriyet sınırlaması, bu hakkını kullananın başkasına zarar vermesi için yapılır. İki hürriyet alanı vardır ki bunlarda sınırlama yapmak

gereksizdir: birisi din hürriyeti, diğeri öğrenme hürriyetidir. Bir insan ne kadar dindar olursa olsun veya ne kadar bilgili olursa olsun bu niteliklerinden başkası zarar görmez.

Bir toplumda hürriyet sınırlandırmasını yapan en önemli otorite "devlet"dir. Devlet yalnız sınır koyucu değil çizdiği sınır içerisinde hürriyetlerin koruyucusudur da.

Bir toplumda hürriyet alanları ne kadar geniş olursa, fertleri o kadar mutlu olur. Yukarıda da belirttiğim gibi bu alanlar sınırsız değildir. Hürriyet tanınamayacak eylemler vardır. Böylece hürriyetin nihai bir sınırı olması gerekir. Bu sınır fert ve toplumun "ben"lerinin rencide edilmesini önleyen sınırdır. Gurur, haysiyet, itibar, iffet gibi duygular fert beninin önemli manevî unsurlarıdır, bedeni maddî unsurudur. Bir toplumun benini oluşturan da, vatan denen maddî değer, Millî tarih, millî dil, inanç sistemi gibi manevî değerlerdir. Bu benleri rencide edecek, yok edecek eylemlere asla hürriyet tanınamaz. İşte bu benleri koruma hürriyetin nihai sınırıdır. Bir toplumda hürriyetler bu sınıra yaklaştığı ölçüde o toplum medenî olur. Hürriyet sınırlarının genişliği o toplumun genel kültür seviyesi ile ilgilidir. Bir topluma hoşgörü duygusu hakim değilse orada hürriyet alanları geniş olmaz. Hoşgörünün hakimiyeti bir medenilik halini ifade eder.

Hürriyetin sınırı şöyle özetlenebilir: Seçme hürriyetinde hürriyetin sınırı ferdin bilgisinin sınırıdır; eylem hürriyetinde hürriyetin sınırı içinde yaşanan toplumun medenilik seviyesidir.

Siz hürriyeti ferdin bir hâli olarak alıyorsunuz, insan bir toplum içerisinde yaşamak mecburiyetinde olduğuna göre, nasıl bir toplumda hürriyetler gerçekleşebilir?

- Birey hürriyetlerinin gereği kadar gerçekleşmesi bir toplumun birisi politik diğeri kültürel iki durumuna bağlıdır. Politik olan o toplumun yönetim şeklidir; kültürel olan o topluma hakim olan zihniyettir.

İnsan hürriyetlerinin sağlanmasında toplumun yönetim şekli önemlidir. Bu hususta en uygun yönetim şekli demokrasidir. Bu uygunluğu "kavram" la ilgili olarak yayınladığım yazılarda açıklamaya çalıştım. Bu konudaki fikrim şudur: Yönetim bir eylemdir. Her iradî eylem bilgiye dayanır. Bir eylemin dayandığı bilginin değeri o eylemin değerini belirler. Toplum yönetimi eylemine temel olan bilgiler toplumla ilgili bilgilerdir. Bu bilgilerin en sağlamını veren de beşeri bilimlerdir. Beşeri bilim dallarının temel kavramları itibarî kavramlardır. Yani bunlarda kesin ve mutlak bilgidен bahsedilemez. Toplum yönetimi için farklı görüşlerden birisinin uygulamaya esas alınması şarttır, aksi durumda o toplumda belirsizlik, düzensizlik, anarşi hakim olur. Uygulamaya esas olarak kabul

edilen görüşün, çoğunluğun kabul ettiği görüş olması en akli olandır. Bir fikri, bir kanaati çoğunluğun doğru olarak kabulemesi, diğer görüş ve kanaatlerin yanlış olduğu anlamına gelmez. Diğer fikirlerin de yönetim için geçerlilikleri vardır. Beşerî bilimlerin alanında tek doğrunun bulunmaması hem o bilimlerin varlık alanından hem insan doğasından kaynaklanmaktadır. İşte beşerî bilimlerdeki bu çoğulculuk demokrasinin insan doğasına en uygun yönetim şekli olduğunu gösterir.

Kültürel duruma gelince: Bir toplumda hürriyetlerin kullanılması ve korunmasında devlet kanunları yeterli olmaz. Bu iş için devlet otoritesi gereklidir fakat yeterli değildir. Eğer bir toplum istenilen medenilik seviyesine erişmemişse, kanunlar engel olmasa dahi orada kollektif bilinç hürriyetlerin gerçekleşmesine engel olabilir.

Bir toplumun medenilik seviyesini sahip olduğu kültür tayin eder. Bu da varlığı ve insanı doğru tanımayı sağlayacak kültürdür. İstenen, varolanları ve bu arada insanı iyi tanıyıp elde edilen doğru bilgilere dayalı davranış kazanmadır. Yani doğal düzeni iyi tanıma ve ona uymadır.

İnsan bahis konusu olduğunda eylemleri etkileyen bilgilerde çoğulculuk doğal olan bir şeydir. Bu gerçeğin kabulü hoşgörünün temelini teşkil eder. Hürriyetlerin gerçekleşmesinde hoşgörü ortamı şarttır. Bu hal kanunla emirle olmaz. Belli bir kültürü kazanıp onu benimsemek gerekir. Bu kültür varolanları tanımada en üst seviyeye yükselmez. Bu konuda en önemli rolü örgün eğitim görür. En üst seviyede bilim ve teknolojiye sahip olmak medenî olmak için gerekli fakat yeterli değildir. Kazanılan bilgileri ideal insan doğasına uygun davranışlarda kullanacak zihniyete de sahip olmak icabeder. Bu davranışlar insanın olumlu vasıflarını toplayan ve asırlar boyu oluşturulan insanî (humaine) kavramına uygun davranışlardır. Eğitim ve öğretimin amacı bir yandan bilgi kazandırmak ise diğer yandan da böyle bir zihniyeti kazandırmaktadır. Bu işte en önemli rol felsefeye düşer. "Niçin Felsefe", "Felsefeden Beklediklerim", "Felsefe ve Toplum" "Felsefî Tutum" adlı yazılarımda bu hususu belirtmeye çalıştım.

Hocam, bize zaman ayırdığınız için teşekkür ediyor, sağlık ve âfiyetler diliyoruz.